

^v SOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol poli in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 48. V torek 29. novembra 1853. II. tečaj.

Tonček v šoli.

Tonček. Za drugotečajarje so g. učitel spet kej novega imeli, — dones so jim naložili pisati nekaj iz „abecednika za slovenske šole.“

Oče. No kaj pa? Gotovo nekatere besede alj kratke stavke?

Tonč. Besede so jim vkazali pisati, ki stoje v „abecedniku“ na 5. str. pod číslom 6.

Oče. To se pa samo od sebe zastopi, da imajo drugotečajarji po tistih šolah, kjer mesto tega „abecednika“ kako drugo knjigo rabijo, iz druge pripravne knjige kej pisati. — Vi ste pa gotovo narprej rajtali?

Tonč. Da! smo se učili štirko alj čveterko in petko pošte-vati. Takole so nas to učili. Narprej so na desko naredili 4 čerte in prašali, koliko je čert na deski, le jih spštejte, so djali. Koliko-krat taj stoji sedaj štiri na deski.

Oče. To ste pač lahko odgovorili: da enkrat, in enkrat štiri je štiri.

Tonč. Pod timi čertami malo bolj na desno stran so sedaj postavili spet 4 čerte, potem so naredili piko, in za njo spet 4 čerte. Koliko je tukaj spodaj čert na deski, le jih štejte. Smo šteli: edna, dve . . . do osem — koliko je taj čert? Sedaj pa poglejte, kolikokrat je štiri na deski, tukaj sem do pike je enkrat štiri, in tukaj za piko spet enkrat, toraj dvakrat štiri.

Oče. Koliko je taj dvakrat po štiri? koliko je čert na deski?

Tonč. Osem čert je, dvakrat po štiri je osem. Potem so nam dali nekaj nalog, da smo jih zrajtali, — dobro je šlo.

Oče. Prej ko ne so tudi take naloge vmes vtaknili, da ste zraven tudi to ponavljali, kar ste že poprej znali. Potem si rekel, da so vas še nek tudi petko poštovati učili.

Tonč. Da! tudi to že znam; kazali so to pa ravno tako, kakor štirko, le to je drugače blo, da so mesto štiri vselej pet čert naredili. Vidili smo, da je dvakrat po pet deset. Slednič smo tudi s petko nekaj nalog zrajtali.

Oče. To mi boš pa javelne vedel povedati, kako pravimo mesto 4 krajc. ali 5 kr., alj veš morebiti še ime tistega denarja.

Tonč. Se ve da; g. učitel so nam pravili, da mesto 4 krajc. rekamo repar, in mesto 5 kr. petica. Eden repar ima taj 4 kr., 2 reparja dvakrat 4 kr. to je 8 kr., — edna petica ima 5 kr., 2 petici 10 kr.

Oče. Boš vidil, kako je to vedeti pri rajtanji ročno!

Tonč. Iz nazornega uka smo se tudi lepih reči učili: smo reči po šolskej izbi ogledovali in povedali, iz česa da so nared. Vselej smo morali lepo počasi takole reči: miza je lesena, klop je lesena, stena je zidana, peč je ilnata, okno je stekleno alj glaževnato, pleh je železen, plošica je kamnata, peresnjak je lesen, jopa je suknena, rokav je perten alj platnen, črevlji so usnati, knjige so papirnat.

Zatim smo se učili spet složene natihnice in zatihnice. Napisali so na desko: *ve, vi, va, vo, vu*; postavili so pred te slovke tihnico *k'* in mi smo izgovarjali: *kve, kví, kva, kvo, kuvu*. To smo poskusili s več drugimi tihnicami. Ko je to že gladko šlo, so pismenke obrnili, in mi smo rekali: *evk, ívk* . . . Potem so napisali: *se, sí, sa, so, su*; pred te slovke so postavili tihnico *p'* in mi smo izgovarjali: *pse, psi, psa* . . . itd. Ravno tako tudi narobe: *esp, isp* . . . Ravno tako tudi: *ke, ki, ka, ko, ku*, — *ske, ski* . . . tudi narobe: *eks, iks* . . .

Oče. To ste morali že koj dobro znati, saj gre vse po ednem kopitu, prihodnič vam bojo g. učitel gotovo kej novega pokazali?

Tonč. Taka je; to so nam obljubili. Glejte! tole sem napisal med tem, ko so g. učitel s unimi opravitimi imeli: Mo ja lju ba ma

ti mi da jo kruha in orehov, — v šoli se učimo lepih reči — hočem v šolo hoditi in se pridno učiti, — o poldne zvonijo, moram se pokrižati in lepomoliti. —

Nekaj od ljubih živalic.

(Dalje.)

Kat. Kakor veste, je Bog živalim dal pogon po življenju, zato vsaka žival rada rada živi; dalej

b) *je vsaka žival vesela tega, kar jej pobro dene, in žalostna tega, kar jej hudo dene.* Vsaka stvarica je vsa vneta za veselje, bi rekel le živi, da bi se veselila. Zato le išče, kar jej služi in dobro dene, in se ogiba in varuje, kar bi jej škodovati vtegnilo. Taj pogon ima vsaka žival že od rojstva v sebi, in taj pogon zatirati, bi bilo žival moriti. Vsako žival veseli jesti in piti, se gibati in sprehajati, posebno jo veseli, prosta alj svobodna biti. Na tavžente je žival, ki ne morejo prestati zaperte biti. Kdor taj ptice peti rad posluša, in jih zavolj tega v izbi zapera in redi: naj si prizadeva, jim lepo streči, kolikor zamore! Vender ne bojo nikolj pozabile, da so v ječi zaperte. To boš vsigdar na njih lahko poznal.

Da živali živijo in druge svoje sorte rodijo, je Bog jim dal pogon:

c) *v društvu živeti.* Po samem maloktera žival živi, vse so rade pri drugih, vse so rade v društvu; mi pravimo takim družbinam čeda, trop, roj itd. To jih veseli in jim pomaga, svoje življenje ohraniti. Več jih vkupej — v društvu — se lažje brani, ako jim kaka nevarnost proti. Divji konji na paši, voljka zagledati, koj zarezajo, se v kolo vstopijo tako, da vsi kopita proti zvonaj, glave pa proti sredi molijo. Volka odgnati alj pobiti, skakajo, štokajo in rencajo, da je joj. Biki in voli pa ravno narobe naredijo in se branijo s rogovi. Zato se tudi v kolo vstopijo pa tako, da glave proti zvonaj deržijo. Alj niste še vidili, kako lastovice čudno vriskajo in jastreba alj sovo s svojimi kljuni dobro pikajo? Bčele, mravlje itd. narejajo svoje prebivališča vkup po tavžentih.

Slednič imajo živali tudi pogon:

d) *druge ljubiti, ž njimi se veseliti in žalovati.* To slišati, bo marsikdo pisano gledal. Pa le samo to pomislimo, kako stare svoje mlade rade imajo! Tudi to poslušajte, kar vam bom od nekega psa sedaj povedal.

Pes nekega gospoda v Parizu si je nogo zlomil. Prijatelj tega gospoda — zdravnik Morand —, psa spet ozdravi. Nekaj časa potem sliši pred durmi svoje izbe, kjer je ravno nekaj delal, šumeti in praskati. Marand vstane, odpre duri, in kaj vidi? Tisti pes, ki ga je bil nedavno ozdravil, je k njemu pripeljal drugega psa, ki si je bil tudi nogo zlomil. Kodere lepo prijazno s repom mahla, zdravniku roko liza, kakor da bi ga hotel prositi, da se naj tudi tega siroteja vsmili in ga ozdravi.

Morand se nasmeji, se psičkov vsmili in tudi tega bolnika ozdravi.

Jan. Oh, to je me vselej v serce veselilo viditi, kako ljubeznivo kokoši svoje piščeta vodijo in redijo, alj pa kako veselo krave svoje teletica lizajo in varjejo, ko okolj njih v hlevu skakljajo!

Neč. Tiste penice ne bom nikolj pozabil, ki se je za svoje mlade v toliko nevarnost podala.

Tonč. Jaz pa psa mojega strica ne morem si iz glave spraviti. Kako rad je moral Belin svojega tovarša Špiceja imeti, po njem je žaloval, da je od žalosti cerknul.

Kat. Še divje zverine svoje mladje neizrečeno ljubijo. Naj je živina sicer še tako pohlevna in krotka, — kader pa mladje ima — gorje ti, ako jo zdražiš!

Liz. Naša kokoš vsakemu koj v medočje skoči, ki jej hoče kako pišče vzeti.

Kat. Tam na Jutrovem v gorkih deželah so ljudje, ki mlade rise alj tigre kradejo, jih na konje posadijo in ž njimi odjezdijo. Ko stara risa domu pride in svojih mladih ne najde, začne strašno rjuti in se za sledjo zakadi. Jezdec to razkačeno riso viditi, edno mladje na tla verže. Stara ga hitro pobaše in ž njim na skok proti gnezdju dirja, pa se naglo spet verne, še unih iskat. Med tem je jezdec že daleč proč. Ako ga stara vender le dojde,

spet edno mladje na tla spusti, stara ga zgrabi, v gnezdo занесе, pa spet priskače. Alj jezdec je že zibnul in jej 1—2 mlade odnesel.

Tonč. To je pa vendar nevarna reč!

Kat. Kako rada ima živina nektere ljudi! Jaz bi vam zamogel veliko od tega praviti. Kaj vganjajo psi, mačke, ptiči itd. Kako lizajo in ljubkujejo svoje gospodarje in znanee!

Še nekaj novega: živali tudi rado to delajo, kar od drugih vidijo alj slišijo. Ptice se naučijo peti, mladi voliči se od starih učé vleči, mlade živali se od starejših učijo živež iskati, neprijatelje poznati, nevarnosti se ogibati itd.

Ktere živali pa narajše posnemajo, kar od drugih vidijo?

Jan. Opice (merkovce) in papige, kaj ne?

Tonč. Tudi krave. Ako na paši kaka krava rep povzigne, skakati in bezati začne, je koj ves trop po koncu in jeme ravno to delati. Meni so enkrat vse krave bezale.

Kat. Kaj se zgodi, če kak ptujec po vasi gre?

Neč. Da, da! le eden pes zahavka, in hitro vsi za njim potegnejo.

Lizika. Včeraj zjutraj je le sam naš petelin zapel — ni dolgo bilo in kikiriki se je razlegalo po vsih hišah.

Kat. Oh! to smemo terditi skoraj od vsih žival.

Še to moram kratko v misel vzeti, da živali drugim stvarjem veliko veselja in prida donšajo. Kdo ne sliši rad ptice peti? Kdo ne gleda rad njih lepega perja? Kdo ne jé njih dobrega mesa? Kdo ne nosi po zimi njih toplega kožuha? Kdo nema rad lepe jope, lepih hlač itd. Vse to dobivamo od ljubih živalic!

Ker imajo živali pogon posnemati in pamet, da reči zamerjajo: to stori, da jih moremo kej naučiti in navaditi, kar nam veselja in koristi donša.

Mi smo taj vidili, da se živali same po svojem pogonu vselej ne ravnaajo, da jih morajo ljudje na to večkrat prisiliti alj s lepim pripraviti: po tem po pravici terdimo:

a) živali nimajo *slepega* pogona,

b) živali morejo storiti, kar je njenemu pogonu nasprotno in zoperno,

c) živali se ne ravnaajo vselej po svojem pogonu,

d) temuč to, na kar jih vrojeni pogon nažene, premislijo, presodijo in potem sklepajo,

e) žival ima toraj *svojo voljo*, pa ne *prosto* voljo, kakor človek, temuč vrojeni pogon to živalsko voljo nekako zadržuje in moti.

Saj imamo navado reči: pes *hoče* s meno leteti, pes *noče* vbogati, krava *hoče* jesti, ona rjove. Tisuč in tisuč reči nas prepriča, da kaka žival sedaj to hoče, sedaj pa noče, da je taj ne žene in sili *steپی pogon*.

(Dalje sledi.)

Piast, iz kmeta kralj.

(Iz g. Miklosičevega berila za 5. gimnazialni razred.)

Kralj poljski Leh VII. je imel eden in dvajset sinov. Nasledoval ga je sin Popiel I., tega pa sin Popiel II. Ker je bil o smerti očeta Popiela I., v prvi polovici devetega stoletja, Popiel II. še jako mlad in za vladanje preslab, so začeli vojvodi in drugi veljaki kraljestva po svoji volji gospodariti, posebno pa njegovi dvajseteri strici, ki so se vsak v svoji deželi če dalje bolj po kraljevo obnašali in se pokorščine do kralja iznebovali, hoté biti sami svoji.

Iz početka vladanja svojega je bil Popiel II. premlad, da bi nevarnost opazil, starši pa je bil prelen, da bi kaj prenarejal. Kakor se mu sta ded in oče rada brez skerbi in brez dela gostila in veselila, se je tudi on. Zato ni branil tudi nobenemu svojih podložnikov ničesar, kar so koli počinjali, naj si je njihovo počinjjanje kraljestva še toliko nadlog in nevarnosti nakopavalo.

Potem ko se je bil kralj z neko hudo devico oženil, se je pa to kmalo prekrenilo.

Pisano gleda sebična kraljica vojvode in druge veljake kraljestva, kako kralju samovoljno moč in veljavo manjšajo; posebno pa merzi na strice njegove, kateri so očitno po samostalnosti hrepeneli. Unim oblast omejiti, te pa s poti spraviti, si je namenila, in tudi kralja pregovorila, da je privolil.

Potem ko se zgovorita, odpravi ona poslov do stricov kraljevih z naročilom, da vabi kralj na velike gosti, ki jih misli jim

na čast narediti, ker so za njegove zadnje hude bolezni tako lepo in dobro gospodarili, da je prebolejši povsod vse lepo in pokojno našel. Nič hudega si v nadi, prihajajo strici kraljevi, drago in svetlo napravljeni, z veliko množico družine svoje. Prijazno jih sprejema kraljica, ter jih vodi v veliko izbo, kjer se je dolga miza pod naj boljšimi jedmi šibila. Povabljeni, ki jih je bilo polno, se začnejo zdaj brez skerbi gostiti in dobre volje biti. Ali konec pojedine pocepajo vsi mrtvi na tla. Kralj in kraljica, da bi hudodelstvo svoje ljudstvu pokrila, pomečeta trupla v jezero. Ali smrad teh trupel je veliko podgan in miši privabil, in tako je bilo očito, kar bi bilo imelo ostati skrito. Družina otrovanih gospodarjev so neutegoma razglašali, kako se je zgodilo, nagovarjaje ljudi k maščevanju. Kralj in kraljica se poplašita, pobegneta in izgineta, da ni bilo več duha ni sluha za njima. Ničesar se ni narod zdaj bolj bal kot vlade vojvodov, ki je bila kraljestvu že toliko nesreč kriva. Zgovorijo se tedaj, da je treba berž berž novega kralja izbrati, in se upotijo nemudoma v Krušico, mesto, kamor je bil krik serdite družine otrovanih bratov že temo ljudi sklical. Dolgo se pogovarjajo, koga bi za kralja izvolili; ali nihčér ne ve za nobenega, da bi bil za to. Tako dolgo kralja izbirajo, da jim živeža primanjka. Silna lakota jih tare. Zdaj odpre bogat kmet iz Krušice, po imenu Piast, kateremu se je revno ljudstvo smililo, svoje polne žitnice in shrambe, ter ponuja lačnim živeža, kolikor ga jim treba, da lakote ne poginejo.

To lepo, dobro delo je izstradane ljudi tako ganilo, da iz hvaležnosti svojega dobrotnika pri ti priči za kralja izvolijo, češ, da bo mož tako dobrega, usmiljenega serca tudi dobro kraljeval. Vojvodi in drugi veljaki, ki so se morali, ako niso hteli lakote pomreti, kakor reveži s Piastovim živežem sititi, so v volitev privolili, in Piast je bil kralj poljski.

Ljudstvo se ni ukanilo. Piast se je na vso moč trudil Poljsko osrečiti. Zato si ga so Poljaki tako priljubili, da so jemu v spomin poslej vsem kraljem domačega roda priimek „Piast“ nadevali. Verli Piast je neki pol stoletja kraljeval in se do sto in dvajsetih let postaral. Naslednik mu je bil sin Ziemovit Piast,

ki je tudi modro kraljeval, in leta 922. umerl, zasluživši si slavo junaško.

Sirota.

Tam sirotica kleči,

Milo stoka in ječi,

Ne ve sama, kam se djať!

Oče, mater je zgubila,

Njo samo je smert pustila,

Od tod noče se podat

Oj, le tu hoče zaspaf'!

„Vstane mila, ljuba mati

Kam se reva čem podati!“

Joka srota in joči,

„Vas, o vas sim jes zgubila,

Take več ne bom dobila!

Vaša s'rota tu kleči,

Serce moje k vam hiti.“

Oče! oče! čujte glas,

Hčerka vaša kliče vas:

Hčerka vaša revna, mila

Tu na grobu sdaj kleči,

Gor za vami hrepeni;

Ah, perstena ta gomila

Me od ljubih je ločila.“

„Oh prelubeznivi križ,

Peljay starše v paradiž!“

Še zažene mili jok —

In na grobu obleži —

Vtihnje več se ne zbudi,

K sebi je poklical Bog,

Rešil jo sirot nadlog.

Janez Tomšič.

Zastavice.

Kaj dela kmet, kadar po njivi hodi?

(*Stopnja*)

Bela njiva,

Černo seme;

Ta je moder,

Ki ga seje. Kaj je to?

(*Papr, tinta in pisar*)

Društvo sv. Mohora.

* Dalje so pristopili p. n. gospodi: 847. Brezic Jan. učit. v Leskovcu, 848. Eilez fajm. pri Marii Snežnici, 849. Velebil Drag. kapl. pri sv. Ilju v slov. goricah, 850. Mahatšek Fr. kapl. v Romansu, 851. Mozetič Bošt. učit. v Komnu, 852. Tuni Jož. dekan v Devini, 850. Farfolia Jan. kapl. v Moši, 854. P. Celestin Iglič, spovedn. v kapuc. samost: v Gorici, 855. P. Sigm. Bohinc, guardian v kapuc. samost: v Gorici.

Odgovorni izdaj. in vredn. A. Einšpieler. Natisnil J. Leon u Celovcu.